

SZEMLE

„Gondolatok a Könyvtárban. Thoughts in the Library”. (Köszöntjük Rózsa Györgyöt 70. születésnapja alkalmából.) Bp. 1992. 195 p. Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára. (MTAK Közleményei 30 (105).)

Vörösmarty Mihály híres versét az MTA Könyvtárának 1844-ben történt megnyitására írta. A költemény minden kétséget kizáróan a magyar irodalom egyik legmarkánsabb alkotása, mely magába sűríti az emberiség világtörténelmének, a kultúrának és a tudományos fejlődésnek minden alapvető kérdését. A költemény megírása óta csaknem százötven esztendő telt el, és ez a történeti távlat lehetővé teszi számunkra, hogy a *Gondolatok a könyvtárban* egyik híres verssorát idézve ismét feltegyük a szorongó, de ugyanakkor reményekre is jogosító kérdést: „... — Ment-e / A könyvek által a világ elébb?”

Úgy érzem, hogy van egy nemrégiben megjelent könyv, amely minden kétséget kizáróan pozitív választ tud adni a fentebb idézett kérdésre, annál is inkább, mert ez a könyv egy olyan életútról számol be ritka sokoldalúsággal és tiszteletre méltó pontossággal, amely jelenleg is a könyvek és a könyvtárak ügyének odaadó szolgálatában áll.

Ahogy Vörösmarty verse az MTA Könyvtárában a megnyitó ünnepségre készült, úgy a hasonló címet viselő kötet az MTA Könyvtárának főigazgatója, Rózsa György 70. születésnapjának a megünneplésére jelent meg. Szép gesztus ez — mi lehet szebb és odaillőbb, mint az, ha egy könyvtárosnak a többi könyvtáros egy könyvvel kedveskedik, ráadásul egy olyan könyvvel, amely éppen a könyvtárakkal foglalkozik.

Rózsa György 1992 októberében töltötte be hetvenedik évét és a hetvenegyedikben is olyan kifogyhatatlan energiával, dinamizmussal és jókedvvel folytatja sokoldalú könyvtárosi és tudományos

tevékenységét, viseli e világhírű könyvtár vezetésének súlyos felelősségét, mint húsz évvel ezelőtt, amikor is e sorok írója első ízben találkozott vele. Rózsa György egy személyben közgazdász és könyvtáros, továbbá címzetes egyetemi tanár, a Magyar Tudományos Akadémia doktora, nagy érdemeket szerzett ENSZ-tisztviselő, a magyar könyvtárügy és tudománypolitika befolyásos alakítója, számos könyvtári és informatikai nemzetközi szervezet alapítója és vezető tisztségviselője. Kiváló érdemeit a tiszteletére készült kötet röpké másfél oldalban foglalja össze, amely nem csupán a puritán szerénység bizonyítéka, de az információ kompressziójának és a tökéletesen tömörített referátumnak is iskolapéldája lehet számunkra, akik könyvtári informatikusok vagyunk. Fizikális szempontból ez a tömörítési és miniatürizálási törekvés érvényesült a szakirodalmi munkásságát ismertető válogatott bibliográfia vonatkozásában is, de hiába szedték a szöveget a lábjegyzetekben használt legkisebb karakterekkel, így is kijött 16 oldal, és oldalanként általában 20 tétel is megszámlálható. A publikációk jelentős része idegen nyelvű, és a világnyelveken kívül számos került belőlük kiadásra a környező országok nyelvén is. Tematikájukat tekintve is rendkívüli sokoldalúságot és gazdagságot mutatnak, felölelik a tudományos és informatikai könyvtárosság köré csoportosítva a világ könyvtárügyének valamennyi lényeges problémakörét. A szerző a hazai tapasztalatokat mindig is ötvözte az ENSZ Genfi könyvtárának igazgatójaként szerzett ismereteivel, valamint a világ legkülönbözőbb országaiban szerzett tapasztalatokkal.

A tiszteletére készült kötet szerkesztői — Domsa Károlyné, Fekete Gézáne és Kovács Mária — kitűnő és alapos munkát végeztek, és ez nem véletlen, hiszen igazgatójuknak régi, tapasztalt, a

szó valódi értelmében professzionális munkatársai. Ugyancsak ez a professzionális jelző illeti meg azt a hazai és nemzetközi gárdát, amelynek tagjai vállalták, hogy egy-egy tanulmánnyal kedveskednek Rózsa Györgynek születésnapja alkalmával. Tíz nagyhírű külföldi tudós és könyvtáros tisztelte meg a kötetet írásaival. A kötetet olvasva világossá válik mindenki számára, hogy az MTA Könyvtára azon túl, hogy Rózsa György vezetése alatt tudományos műhelyé és az ország egyik legrangosabb információs központjává vált, régóta központi helyet tölt be a nemzetközi könyvtárügy fejlesztésében is.

Mindezek a reflexiók csak általános és közvetőleges információt adhatnak Rózsa György egész eddigi munkásságához, amely a *Gondolatok a könyvtárban* című kiváló könyvben is megjelenítődik. Aki elolvassa e kötetet, egyben megtalálja a választ Vörösmarty kérdésére is: igenis ment a világ előre a könyvek által, és igen jelentős mértékben! Csak a világ közben nagyonis átalakult, és ez magával vonta a könyvtárak fizikai arculatának megújulását is. Az elektronikus könyvtár, a CD-ROM-ok és nem utolsósorban az egyre fejlettebb konzerválási módszerek feltalálásával már a 20. század költője nem valószínű, hogy Vörösmartyhoz hasonlóan érzékelné a könyvtár világát.

A világ hatalmas fejlődést futott be, és ez elválaszthatatlan a tudományos könyvtártól és információtól. Hogy mindez Magyarországra is eljutott, abban kiemelkedő szerepet játszott Rózsa György.

SEBASTYÉN GYÖRGY

Mittelalterliche lateinische Handschriftenfragmente in Esztergom, Hrsg. VIZKELETY András unter Mitwirkung von ERDŐ Péter, FÜLEP Katalin, LAUF-NOBILIS Judit, MADAS Edit, SARBÁK Gábor, SZENDREI Janka, VESZPRÉMY László, WEHLI Tünde. Budapest, 1993, Akadémiai Kiadó, 189 p. + 27 tábla (Fragmenta et codices in bibliothecis Hungariae II)

A Magyarországon őrzött középkori kódexek és töredékek katalógussorozatának (Fragmenta et codices in bibliothecis Hungariae) legújabb kötete Vizkelety András vezetésével készült. A sorozatot továbbra is az Akadémiai Kiadó gondozza a wiesbadeni Verlag Otto Harrassowitz együttműködésével. A sorozat korábbi köteteit az 1984-ben elhunyt Mezey László irányításával tették köz-

zé. A sorozat munkatársainak csoportja az évek során – ha nem is maradt is teljesen változatlan – megőrizte folytonosságát. A Mezey professzor által létrehívott munkaközösség jelenlegi vezetője (Vizkelety András, aki a kutatásnak ezen a területén maradandó érdemeket szerzett. Legyen elég ebben a vonatkozásban utalnunk a Magyarországon található középkori német kéziratok nagyszabású katalógusára (Vizkelety András: *Beschreibendes Verzeichnis der altdeutschen Handschriften in ungarischen Bibliotheken*, I–II, Budapest 1969–1973) vagy ősi nyelvemlékünk, a leuveni Mária-siralom kötévegével kapcsolatos kodikológiai eredményeire.

A vezetésben beállott változás a sorozat módszertani megújulásában is megmutatkozik. Megváltozott a katalógus nyelve. A latin helyét a német foglalta el. Ez már azért is indokoltnak tűnt, mert a kodikológiai szakkifejezések egész gazdagságát egyértelműen, a nemzetközi szakmai közönség számára félreérthetetlenül csak valamelyik nagy modern nyelven lehet közvetíteni. Ám nemcsak a nyelv változott meg. Más lett a leírások formája is. A középkori latin szövegek átírása, a rövidítések feloldása, a nyomtatott kiadások adatainak megjelölése, az irodalom feltüntetése és a szöveg-hagyománnyal kapcsolatos megjegyzések formája is más módszert követ.

A módszert illető változásokat az általános bevezetőben maga a kötet szerkesztője részletesen bemutatja (13–15).

A kéziratos kódexek számos nyugat-európai országban jellemző bőségéhez szokott kutató felteheti a kérdést, miért szükséges a különböző középkori kódexekből fennmaradt töredékeknek egész katalógus-sorozatot szentelni. Közép-Kelet-Európa, kivált a Kárpát-medence vonatkozásában világos a válasz: valódi szükség mutatkozik az ilyen fajta munkára. A török hódoltság idejéig ezt a vidéket a kéziratos könyvekben való viszonylagos gazdagság jellemezte. Ezeknek a kódexeknek a nagy többsége azonban a török időkben elpusztult. Bár a jelenleg hazánkban található töredékeket korántsem tekinthetjük minden további nélkül a középkorban is itt használt művek maradványának, e töredékek közül nem kevés mégis fontos és máshonnan aligha megszerezhető tanúságát szolgáltatja középkori könyvkultúránknak (vö. Mezey László: *Fragmenta Codicum. Egy új forrásterület feltárása*. in: *Magyar Tudományos Akadémia*

Nyelv- és Irodalomtudományi Osztályának Közleményei 30 [1978] 65–90). Ennek a kiindulásnak az elfogadása rögtön felveti a töredékek eredetének súlyos kérdését. Számos nehézség gátolja ugyanis a gyakran ma hazánkban található nyomtatott könyvek kötéstáblájából kibontott töredékek keletkezési és használati helyének pontos megállapítását. Mégis, sok esetben kétséget kizáróan kimutatható a keletkezés vagy a középkori használat helye is. A katalógus sorozatnak ez a legújabb kötete igen nagy gondosságot és óvatosságot árul el ebben a tekintetben. Ahol az adatok nem elégségesek biztos állítás megfogalmazásához, kérdőjel utal a bizonytalanságra. Igencsak sok esetben (az esetek többségében!) a kutatók nem találtak elegendő bizonyíték-elemet határozott ítélet megfogalmazásához.

A sorozatnak ez a kötete az esztergomi könyvtárakban őrzött töredékek bemutatását vállalja. A kutatók csoportja három könyvtár anyagát vizsgálta át. Ezek: a Főszékesegyházi Könyvtár, a Városi Könyvtár és a Ferences Könyvtár. E könyvtárak történetének részletes leírását a kötet első bevezető tanulmányában találjuk. Ennek a szerzője Körmeny Kinga, a téma avatott ismerője (vö. pl. Körmeny Kinga: *Az esztergomi Főszékesegyházi Könyvtár, a ferences rendház és a Városi Könyvtár állományának történeti áttekintése* = Magyar Könyvszemle 107 [1991]. 20–40). Azt a döntést, hogy a katalógus csak három – igaz, a három e vonatkozásban leggazdagabb – esztergomi könyvtár állományára szorítkozik, részben nyilván a többi könyvtárak hasonló feldolgozásával (kötéstáblák lebontása stb.) kapcsolatos lehetőségek is indokolták. Igaz természetesen, hogy a város két másik könyvtárában is fellelhetők érdekes fragmentumok, nevezetesen a Prímási Simor Könyvtárban és a Szeminárium Könyvtárában. Legyen elég itt Hostiensis IX. Gergely Dekretális Gyűjteményéhez írt Lecturájára utalnunk a Szeminárium Könyvtárában (jelenleg rendezés alatt):

(Esztergom, Érseki Papnevelő Intézet Könyvtára, Fragmentum Strigoniense, s. n. [2 ff.; membr.; binae columnae; 365 × 240 mm; s. XIII–XIV; – ex tegumento libri: Athanasii ...opera, Argentorati, Johann Knobloch, 1522; possessor libri: 'S. J. Coll. Poson. 1692'; in tegumento eiusdem libri: manuscriptum translationis hungaricae Sacrae Scripturae Gregorii Káldi; cf. Erdő Péter: *Káldi György bibliafordításának kézírata* = Vigilia 48.

1983. 378–379]: Henricus de Segusio: *Lectura in Decretales Gregorii IX*, f. 1: //’non potest, ut ibi, is uero cui competit [ad X.1.31.15 v. Vice ipsorum]...x...confirmacionis supra de tempore [ad X. 1.31.16 v. Sacramentorum omnium]’//; f. 2: //’sores sunt. xciii. di. legimus [ad X. 1.33.1 v. Habeatur]...x...et rebelles percutientis seu malleantis [ad X. 1.33.6 v. Et regalis potestas]’//. Ed. Venetiis 1581, ff. 166r–167r, 170r–171r)

E töredék ugyanabból a kódexből való, melynek más fragmentumai is előkerültek egyrészt a budapesti Egyetemi Könyvtárban (U.Fr.1.m. 94, U.Fr.1.m. 95; cf. Mezey, László et alii: *Fragmenta latina codicum in Bibliotheca Universitatis Budapestinensis* [Fragmenta et codices in bibliothecis Hungariae I/1], Bp. 1983. 107–108), másrészt a budapesti Központi Papnevelő Intézet Könyvtárában őrzött könyvek kötéstáblájából (S.Fr.1.m. 63; Mezey László et alii: *Fragmenta latina codicum in Bibliotheca Seminarii Cleri Hungariae Centralis* [Fragmenta et codices in bibliothecis Hungariae I/2], Bp. 1988. 67–68). Ebben az esetben olyan kódexről van szó, melyet Nagyszombatban különböző könyvek bekötésre használtak fel. E jelenség egyben azt is példázza, hogyan jutottak el egyazon helyen bekötött könyvek az ország különböző könyvtáraiba.

Az esztergomi Simor Könyvtárban is őrznek jelentős – ugyancsak kánonjogi tartalmú – középkori kódextöredéket:

(Esztergom, Érseki Simor Könyvtár, 2–82–2/19.120 [1 f. verso vacua; membr.; 270 × 190 mm; s. XV/1; lineatio, litterae initiales in rubro; – possessor: Móric Esterházy?, cf. in interno tegumenti: 'Tatai látogatás emlékéül 1880 martius 31. M.']; *'Elenchus indulgentiarum concessarum'*, inc.: 'Consequenter uero de indulgentiis' [introductio Concilii Basiliensis]; 1. 'Scimus o filia' [Urbanus IV, 8. 9. 1264, Po. 19016]; 2. 'Excellentissimum corporis' [Eugenius IV, 26. 5. 1433, MBR V, 14–15]; 'Omnipotentis dei et uniuersalis ecclesie' [clausula Condilii Basiliensis a. 1434]).

A könyvtárakon kívül Esztergomban a Balassa Múzeumban is található a középkor végén bizonyos valószínűséggel Magyarországon használt kánonjogi tartalmú kódex töredéke:

(Esztergom, Balassa Bálint Múzeum, H.62–362.1 [1 f.; membr.; binae columnae; 315 × 22 mm; s. XIII; – ex tegumento libri: Balassa Bálint Múzeum, 1255/961: *Acta et decreta synodi dioecesanae Strigoniensis...*, Posonii 1629; pos-

sensor libri tradentis: Conventus S. O. Cist. Agrien.; provenientia fragmenti: Italia?; usus: in fine medii aevi probabiliter Hungaria; cf. Erdő Péter: *Codici manoscritti di diritto canonico e loro frammenti in Ungheria* = Apollinaris 61, 1988. 347, n. 26]; *Deretales Gregorii IX cum glossa ordinaria Bernardi de Bottono*. Textus: //sacri auctoritate concilii prohibemus ne tales clerici personis secularibus [X.2.24.30]...x...causarum terminatio [X.2.25.4]//. Apparatus: //et sic confessio ex metu [ad X.2.24.31 v. Extorsit]...x...tantum sine iuramento quia magis contempnere uidetur [ad X.2.24.35 v. promisit]//. Ed Lugdini, 1613. coll. 827–837).

Összefoglalásul megállapíthatjuk, hogy a katalógussorozat legújabb kötete az előzményekhez képest egyértelmű módszertani előrelépést jelent, és értékes segítséget nyújt nem csupán a kodikológiával és szövegtörténettel foglalkozóknak, hanem megbízható és tartózkodó következtetései és pontos leírásai, azonosításai révén azoknak is, akik a középkori Magyarország kultúrájának történetét kutatják.

ERDŐ PÉTER

Csapodi Csaba – Csapodiné Gárdonyi Klára: Bibliotheca Hungarica. Kódexek és nyomtatott könyvek Magyarországon 1526 előtt. I. Főnmaradt kötetek 1. A–J. Bp. 1988; II. Főnmaradt kötetek 2. K–Z, Lappangó kötetek. Bp. 1993. (MTA Könyvtárának Közleményei 23, 31.)

Alapművel gazdagodott a hazai medievisztika és reneszánsz-kutatás. Egy ország középkori műveltségének egyik legfontosabb dokumentumegyüttese korabeli könyvállománya. A magyarországi középkori könyvállománynak a sajnálatos történelmi körülmények folytán csak szorongatóan kicsi, 1–2%-nyi töredéke maradt fenn, ennek egy része is külföldi könyvtárakban. E rendkívüli forrásszegénységnek köszönhetően viszont már a múlt században megszületett egy olyan katalógus terve, amely az egész hungarica-anyagot tartalmazhatná, s ugyanekkor megkezdődött a magyar vonatkozású kéziratok és könyvek rendszerebb kutatása is, külföldi gyűjteményekben. A katalógus váratott magára, az idők folyamán feltárt és folyóiratokban publikált adattólemeg pedig lassan áttekinthetlenné vált. Központi nyilvánartás híján nem volt kizárva, hogy egy-egy kül-

földi kutatóút során ketten-hárman is „felfedezik” ugyanazt a kódexet, míg olyan fontos források, mint a hazai könyvtárakban is hozzáférhető külföldi kézirat-katalógusok, felvágatlanul porosodnak. Több félbemaradt kezdeményezés után 1978-ban Csapodi Csaba vezetésével végre egy olyan jól körülhatárolt, a reális lehetőségeket figyelembe vevő és belátható időre tervezett kutatási program indult el, melynek eredményeként a mintegy kétszáz éve megálmodott *Bibliotheca Hungarica* meg is jelenhetett. Csapodi Csaba és Csapodiné Gárdonyi Klára a hetvenes évek végén már óriási új hungarica anyaggal és igen nagy kutatói tapasztalattal rendelkezett. A program első lépéseként Csapodi Csaba irányításával és Csapodiné Gárdonyi Klára, Papp László, Kónyi Mária, Körmeny Kinga és Rozsondai Marianne közreműködésével megalakult az MTA Könyvtárban egy középkori kódexkutató csoport. E csoport vállalkozott arra, hogy az addig megjelent publikációkból és az itthon hozzáférhető katalógusokból gyűjtse a középkori Magyarországon használt kódexekre és nyomtatott könyvekre vonatkozó adatokat. Ez az adatbázis ráépült Csapodiéné saját hazai és külföldi kéziratári kutatásainak eredményeire. Nagy fegyelemre vall a szerzők részéről, hogy az anyaggyűjtést egy ponton abba tudták hagyni, hiszen ezt befejezni jószerével sohasem lehet, viszont az elkészült repertórium biztos alapot jelent a további kutatásokhoz is. A rendkívüli gondosságot és tájékozottságot feltételező sajtó alárendezést a Csapodi házaspár maga végezte. A megjelent két kötet a legmagasabb szinten felel meg azoknak a nagy várákosoknak, melyek a vállalkozást kísérték. Az anyag elrendezése igen praktikus és áttekinthető: a városok, s ezeken belül a könyvtárak ABC rendjére épül. Egy adott könyvtár azonosított hungarica-tételei növekvő könyvtári jelzeteik szerint követik egymást, először a kéziratok, azután a nyomtatványok. A latin mellett a görög, a német, az olasz, a cseh és természetesen a magyar nyelvű emlékek is helyet kaptak a repertóriumban, minden olyan kötet, mely 1526 előtt megfordult Magyarországon, képviselje bár kultúránk középkori vagy reneszánsz rétegét. De nemcsak a teljes kötetek, hanem a kódextöredékek, és a II. kötet végén a korábban ismert, de ma ismeretlen helyen lappangó vagy újabban elpusztult művek is. A közeljövőben megjelenő III. kötetben azok a művek lesznek regisztrálva, melyek csak utalá-

sokból ismereteseek, dokumentum értékük azonban ezeknek is van. A szerzők a korszakhatárt gyakorlati megfontolásból 1526-ban jelölték meg, s ehhez szigorúan ragaszkodtak. Az a következetesség, ami egy adattár megbízhatóságának és kiszámíthatóságának elemi feltétele, néha hátránnyal is jár: a magyar nyelvű kódexállomány szerves egységet alkot, néhány kódex viszont e mesterséges korszakhatáron túla kerülve nem került be a katalógusba (Érsekújvári K., Kulcsár-k.). Az előre rögzített kereteket azonban valóban nem lehet semmiféle külső szempont miatt átlépni, mert így a rendszerben zűrzavar keletkeznék. A két kötetben 3419 tétel szerepel, ez azonban nem ennyi egykori kötetet vagy művet jelent, mert vannak közöttük több kötetes munkák, egy-egy kötetben pedig sokszor több mű szerepel együtt. Szerencsés megoldásnak tartjuk, hogy a korábban tévesen hungaricumnak tartott művek is be vannak sorolva a megfelelő könyvtári helyre, persze jól megkülönböztethetően, apró betűkkel szedve. Az egyes tételek tartalmazzák, ha van (s ha tudni lehet), a szerző és a cím mellett a másolás vagy a nyomtatás idejét és helyét, a terjedelmet, a scriptor nevét, utalást az illuminálásra és a kötésre, a possessort, a vonatkozó bibliográfiát, s azt, hogy mikrofilmen itt-hon hozzáférhető-e. A katalógusban való további tájékozódást a fenti adatokra vonatkozó tíz alapos mutató segíti. A *Bibliotheca Hungarica* olyan segédkönyv, mely minden későbbi kutatás kiindulópontja és viszonyítási alapja lehet. Óriási forrásanyagot kínál a középkori és reneszánsz művelődéstörténet kutatói számára, ugyanakkor az ezután felbukkanó hungaricumok helye is megvan a rendszerben. A szerzők az adott lehetőségek mellett nem vállalkozhattak arra, hogy az összes tételt darabról darabra kézbe vegyék, de a további kutatások egyik irányaként erre is felhívták a figyelmet. Néhány apró kiegészítést már a fentiek jegyében teszek. A lappangó kötetek közül két nyelvemlék őrzési helye a repertorium nyomdába adása után ismertté vált, a *Miskolci Töredék* (3226. sorszám) a Miskolci Lévay József Tudományos Könyvtár tulajdona (kiadva a Régi Magyar Kódexek 13. kötetében, Bp. 1991), a *Székelyudvarhelyi Kódex* (3365. sorszám) pedig a helybéli katolikus plébánián van (Régi Magyar Kódexek 15. Bp. 1993). Ha a katalógusban jelzett kódexeket őrzési helyükön kézbe vesszük, akkor látjuk, hogy valóban mennyi rejtett tartaléka is van még a két

kötetnek. Gyulafehérváron a Batthyaneumban az 1598-as tételszámon jelzett (R. I. 19.) domonkos lectionariumban László-, István-, Imre- és Gellért-legendákat találtam, az 1608-as számú kötet (R. I. 48.) függelékében pedig Szent István és Imre-sermókat. Az R. I. 113. jelzetű kódex Szent László beszédével viszont egy új tétel a katalógushoz.

A *Bibliotheca Hungarica* méltóképpen kapcsolódik össze ezután végleg annak a két tudósnaak nevével, akik életük nagy részét a téma kutatásának szentelték.

MADAS EDIT

Pavercsik Ilona: A kassai könyvek útja a nyomdától az olvasóig. Bp. 1992. 287 p. (Az Országos Széchényi Könyvtár füzetei, 2.)

A fenti címmel megjelent kötetben Pavercsik Ilona a kassai jezsuita nyomda (1716–1773) termékeiről ad rendszerező összesítést és néhány irányból értékelő áttekintést. Közel háromnegyed résznyi helyet foglal el (25–233. p.) a nyomda kiadványainak betűrendes jegyzéke és az ahhoz kapcsolódó adatsor. 898 latin, 104 német és 116 szlovák nyelvű kiadvány felsorolása után hasonlóan nyelvi bontásban következnek az aprónyomtatványok leírásai (1321–1527. számokon). A felsorolásból 1245 tétel példányból is ismert kiadvány. A többinek az adatai főleg a nyomda által rendszeresen kiadott kereskedelmi célú katalógusokból, a magyarországi jezsuita rendházak könyvtáiról az 1773. évi felosztás után készített *Index generalis librorumból* és levéltári – főleg cenzúrai – iratokból kerültek ki. A táblázatban egymás mellett állnak az adatok: a könyvek ára például a catalogus librorumokból, a példányleírás (illetve az arra való utalás) a Petrik-féle bibliográfiára utal. Megjegyzés hívja fel a figyelmet arra, ha példányból ismeretlen a kiadvány. De itt találjuk a terjedelmi adatokat, a későbbi katalógusokból kiemelt, gyakran változó árat, a kiadványokból megállapított másodlagos felhasználások feltüntetését, megjegyzéseket. Felsorolja továbbá, hogy a rend felosztásakor melyik jezsuita könyvtár katalógusa és hány példányban tüntette fel a kiadványt.

A szerző bevezetőjében a jezsuita rend kassai útját és nyomdájuk történetét vázolja fel, ismerteti forrásait, és eligazítást nyújt a táblázat használatához. Még a táblázatokba foglalt jegyzék előtt mutatja be az annak is alapjául szolgáló kiadvány-

típust: a kereskedelmi céllal időnként (57 év alatt 14-szer) megjelent catalogus librorumot. A táblázatok után rendszerező-értékelő fejezetek következnek. Szó van a nyomdai változásokról: címlapkiadásokról, ajándékkönyvekről; a nem kassai nyomtatványok kassai címlappal és/vagy hozzákötéssel ellátott példányairól; a nagyszombati és kolozsvári jezsuita nyomdák termékeinek terjesztésre való átvételéről. Elemzés olvasható a kassai könyvkiadás belső arányairól, mennyiségi változásairól, a könyvforgalmazás kérdéseiről, könyvválasztékról, árról, újrakiadások gyakoriságáról, sokáig raktáron maradt könyvekről. Az utolsó fejezet: Hová jutottak el a kassai könyvek? Elsősorban a magyarországi jezsuita intézményekbe. A felszólalásakor ott talált kötetekről táblázatos kimutatás tájékoztat. Ugyanitt a nyomdai számadáskönyvek adatai és a catalogus librorumokban feltüntetett árak alapján értékösszesítés és nyomdai megrendelések összege teszi teljessé a képet. A Kassa környéki minoriták, ferencesek és pálosok könyvtáraiban, a püspöki könyvtárakban, plébániákon, de magánszemélyek könyvtáraiban is kimutatható jelenlétük.

Pavercsik Ilona az általa felhasznált és feltárt adatokat – nyomtatványok; a 18. századi nyomtatványok adatgyűjtésének (Országos Széchényi Könyvtár) példánykimutatásai; önálló levéltári kutatásainak eredményei; korábbi szakirodalom – alaposan rendszerezve, imponáló biztonsággal és következtetéseinek alapos indoklásával tárja elénk, mondandóját fényképekkel, táblázatokkal, térképekkel illusztrálja. A sokszínű témáról felvázolt kérdéskört (10. p.) részben megválaszolja. Könyvét szerényen zárja: „Egykorú forrásaink adatai, ill. a kiadványokat gyűjtő bibliográfiai tevékenység eredményei eddig terjednek. A kassai jezsuita tipográfia 18. századi könyvkatalógusainak, valamint az abban nem szereplő kassai kiadványoknak összegyűjtésével, közzétételével, rendszerező értékelésével reméljük, hogy felhívtuk a figyelmet a korabeli kassai könyvnyomtatás–könyvkiadás jelentőségére, Kassának mint kulturális centrumnak a fontosságára...”

Mintaszerű a kötet felépítése: a rendszerező fejezetekben soha nem enged a szerző a statisztika, az érdekességek vagy más tetszetős szempont túlértékelési csábításának. Néműtatott, szlovák és német nyelvű összefoglaló áll a kötet végén (amely bizony nem fűzet!). A történeti tanul-

mányokkal foglalkozó kutatók számára a kiadvány fontos alapkönyv.

SZELESTEI N. LÁSZLÓ

Pintér Márta Zsuzsanna: Ferences iskolai színjátszás a XVIII. században. Bp. 1993. 163 p. Argumentum Kiadó. (Irodalomtörténeti füzetek 132.)

Az a kislétszámú drámakutató csoport, mely másfél évtizeddel ezelőtt az MTA Irodalomtudományi Intézete 18. századi osztálya keretében elindította a magyarországi iskolai színjátszás emlékeinek összegyűjtését és (egyelőre) a magyar nyelvű szövegek kiadását, méltán büszke lehet az eddig elért eredményekre. Napvilágot látott a jezsuita, a protestáns, a ferences, a minorita, a pálos és más kevésbé jelentős szerzetesrendek, a kispapi szemináriumok, királyi tanintézmények színjátszási adatait tartalmazó forráskiadvány öt kötete több ezer adattal. Nyomtatásban megjelent 50 protestáns, 20 minorita, 16 jezsuita magyar nyelvű iskoladráma szövege. A kiadónál várja megjelentetését a jezsuita kötetnek második, 36 drámaszöveget és egy csomó nyomtatott programot tartalmazó része, a piarista iskoladramák forrásgyűjteménye. Előrehaladott állapotban vannak, s a közeljövőben nyomdába kerülhetnek a ferences és piarista drámakötetek. Az iskolajátékok irodalom-, színház-, művelődéstörténeti szintézisét előkészítő kismonográfiák közül Kilián Istvánnak *A minorita színjáték a XVIII. században* (Bp. 1992. 249.) című tanulmánya után napvilágot látott Pintér Márta Zsuzsanna tollából a ferences iskolai színjátszást bemutató könyv. Hasonló monografikus tanulmányok készülnek a protestáns és a piarista iskoladramákról.

Pintér Márta Zsuzsanna évek óta foglalkozik a ferences színjátszással. Már 1984-ben egy passiójáték szövegének publikálásával 10-re szaporította az addig nyomtatásban megjelent csiksomlyói iskoladramák számát. Folyóiratokban, kiadványokban dolgozatai jelentek meg a témából. 1992-ben *A magyarországi katolikus tanintézmények színjátszásának forrásai és irodalma 1800-ig c.* kiadványban 132 adatot tett közzé a ferences színjátszásról. Jelenleg a 18. századi magyar nyelvű ferences színjátékok sajtó alá rendezésének munkájával foglalatoskodik. Nehéz lenne az anyagban járatosabb személyt találni, aki hozzáértőbben tudna tájékoztatni a ferences színjátszásról.

Bevezetésként tömör tájékoztatást ad a ferences rend magyarországi történetéről, a rend iskoláiról. Rendet teremt az eddigi zűrzavarban, kibogozza a rend különféle ágazatainak eddig oly bizonytalan tetsző összefonódottságát, többek között azzal, hogy nem beszél a bosnyák barátokkal folyó harcokról. Világosan láttatja az iskolai színjátszásban szerepet játszó két ág, az obszerváns ferencesek és a konventuális minoriták történetét, kapcsolatuk alakulását. Az iskolázásban is számos eddigi félreértést, tévedést igazít ki, új adatokkal is gazdagítja iskolatörténetünket.

A ferences színjátszás előzményeként vizsgálja a 13. századtól kezdődően kialakult drámai laudákat, dramatikusan prédikációkat, a bibliai történeten alapuló misztériumjátékokat (a passió egyik alfaját), melyekben megtaláljuk az apokrif evangéliumok történeteit, alakjait. Vizsgálja, hogy szövődnek a passiókban a moralitásnak a megdicsőített erényeket és a bűnöket szerepeltető elemei.

Magyarországon Temesvári Pelbárt és Laskai szentbeszédeiben találunk dramatikusan prédikációkat. A csíksomlyói passiók archaikus rétegei visszavezethetők a 17. század közepéig. A betlehemes játékoknak is régi gyökerei vannak. Nem nevezném azonban dramatikusan szokásnak a temetési szertartások verses dialógusait. A dialógus-formát a legkülönbözőbb műfajú alkotásokban megtaláljuk. Rákóczi György Geleji Katon Istvánnak gyónt egy pasquillusban (RMKT XVII. 221–230.) dialógus formában. Ugyanígy szól Gyirwa Vencelnék *Cristvs Vrvnknak Szent Peterrel valo beszélgetese* (kiad. uo. 269–288.). A 17. században több hitvitázó munkát írtak dialógusokban. A halottbúcsúztatók dialógizált változatai nem tartoznak a színjátszás körébe.

A magyarországi ferences iskolai színjátékok lehelyeinek ismertetése után Pintér Márta Zsuzsanna számszerű áttekintést nyújt a ferencesek ilyen irányú tevékenységéről. 137 adatból 71 magyar, 35 latin, 12 magyar–latin, 1 magyar–latin–horvát, 1–1 német illetőleg horvát nyelvű előadásról tudósít. (17 esetben nem lehetett megállapítani az előadás nyelvét). Összesen 104 drámaszöveget ismer. Ebből eredeti ferences szöveg 89 (a többi 15 jezsuita, piarista iskolákban is játszott darab). A 89 ferences szövegből 54 magyar, 13 latin, 12 magyar–latin nyelvű. Legtöbb előadás volt Csíksomlyón (99!). Utána Körmöcbánya (11), Szabadka (10), Szombathely (4) következnek.

Minthogy a két 17. századi, valószínűleg ferences eredetű drámaszöveg (*Filius prodigus* – 1640 körül; *Jesu filij Mariae* – 1650–1660 körül)ről származó úrnapi dráma iskolai előadása nem bizonyos, a ferences színjátszás legkorábbi adatai 1721-től követhetők nyomon Csíksomlyón, ahol ettől kezdve az iskolai színjátszás rendszeressé válik. Elsősorban nagypénteken (51 előadás volt, ebből 41 passiójáték) és a pünkösdi búcsú alkalmával (9 előadás). Játszottak szentek ünnepnapján, iskolai ünnepélyeken, vizsgákon. Többször adtak elő bibliai drámát. A 18. század második felében Csíksomlyón is játszottak farsang végén egy komédiát. 1780 tájtól érzékelhető a ferences színjátszás elvilágiasodása Csíksomlyón. 1780 pünkösdi szombatján a jezsuita Kovács Pál latinból fordított darabját a *Zápolya János és Bebek Imrét* adják elő. A fordító Szentes Reginald magyarítja a szintén jezsuita Jacob Masen darabját, a *Rusticus imperans* vígjátékot, és 1780. június 13-án eljásztatja. A 18. századból fennmaradt, időponthoz nem köthető színre vitt magyar (*Tragédia János Zsigmondról*, Nikápoly ostromáról) és idegen tárgyú (*Brutus és Caesar*, *Cyrus*, *Tiui clementia*) történeti drámák, egy pásztorrdrama előadása azt mutatja, hogy a vallásos témákkal szemben „a század utolsó harmadában a világi darabok kerültek túlsúlyba”, ahogyan ez tapasztalható a protestáns színjátszásban és más katolikus rendező iskoláiban.

Természetesen Pintér Márta Zsuzsanna nemcsak a Csíksomlyón folyó színjátszással foglalkozik, hanem a többi ferences iskola színjátékaival is. Vizsgálja az előadások körülményeit, a színre vitel alkalmait, hogy hol és hogyan játszottak. A színpad felszereléséről, a jelmezekről kevés adat maradt fenn. A rendezői utasításokból és magukból a szövegekből azonban sok érdekes dolgot kiolvas a színészi játékról, a scenikáról, a hangeffektusok, zenei betétek, az ének és tánc dramaturgiai funkciójáról.

Dicsérendő önmérséklettel ír a színjátékok műfaji megoszlásáról, annak tudatában, hogy a műfajok gyakran összerosódnak. Ennek ellenére a műfaji meghatározásaiban a tematikai szempont érvényesül, mikor a drámák két nagy csoportját, a vallásos témájú és profán témájú tagoláson belül végzi. Véleményem szerint a ferences iskolai színjátszásban sem igen beszélhetünk drámaelméleti tudatosságról, tudatos műfaji különbségtételről. Általában az alkalom határozta meg a té-

mát, és annak drámai kidolgozását nem a szerzők műfaji tájékozottsága szabta meg, az előadásokat az utókor, mi próbáljuk műfaji keretekbe kényszeríteni. Nehéz elképzelni olyan módszeres tárgyalást, melyben a téma, műfaj, alkalom nem mosódik össze. Ez történik Pintér Márta Zsuzsanna esetében is.

Könyvének egyik részében 89 eredeti ferences szövegről beszél. Az eredetiség meghatározása azonban nehéz feladat, a mai eredetiség fogalom a 18. században nem használható, de nem is vártak el ilyesmit egy drámaszerző-rendezőtől sem. A legtöbb ferences dráma összeszerkesztés eredménye vagy átdolgozás, fordítás. A csíksomlyói misztériumjátékok forrása a Biblia. Nem állapítható meg, hogy a szerző maga szedte-e össze az anyagot, vagy egy régebbi darabból merített ihletet, az átvett részeket megtoldva néhány új jelenettel, melyet esetleg szintén egy másik drámából emelt át.

A bibliai és a profán tárgyú darabok forrása több esetben jezsuita, kisebb mértékben piarista dráma volt.

Pintér Márta Zsuzsanna 27 ferences drámaíró-rendezőt ismer. Akadtak köztük világi magiszterek is.

A nézőközönséget, pártfogókat illetőleg a legtöbb adat Csíksomlyóról maradt fenn. Bár voltak szűk körnek, a tanulóifjúságnak szánt előadások, Csíksomlyón a diákok a 18. században több száz, sőt több ezer néző előtt játszottak. A János Zsigmondnak ellenálló székelyeket segítő csodatévő Mária-szobor már a 16. század végén kegyhellyé avatta a csíksomlyói kolostort, melynek templomában őrizték Szűz Mária szobrát, melyhez nemcsak a közeli helyekről, de a messzi vidékekről, Modvából is özönlöttek a zarándokok a híres pünkösdi búcsúkor és Mária ünnepnapjain. 1740 táján építettek deszkaszínt az iskola mellé. A zarándokok előttr itt rendezték az előadásokat. Vagy a szabadban: az udvaron, a Kálvária dombon. Adatok vannak arról, hogy a nézők mennyire együttéreztek a cselekménnyel. Ahogy megtörtént egy keresztútjárás alkalmával, hogy a nézők elkergették felháborodásukban a Krisztust kínozó katonákat, „gyakori lehetett a közbekiabálás, a füttyülés (pl. ha Júdas jelent meg a színpadon), s a nézők valószínűleg együtt sírtak Máriával” (81. l.)

A könyv utolsó fejezete néhány ferences színjátékot mutat be. Kár, hogy a teljes anyagot ismerő szerző a rövid betekintést „elsősorban a már kia-

dott”, a régebbi sajtó alá rendezőktől legjobbnak tartott szövegek alapján nyújtja. Ismerteti az 1767. évi passiót, egyes szép részleteinél idézve más évek szenvedéstörténeteinek hasonló lírai passzusaiából. Nem látjuk azonban tisztán magunk előtt a túlságosan szemelvényesen, tömören említett darabokat. (Az 1762-, 1753-, 1746-, 1765-, 1775-, és 1752-es passiókból idéz és említ szép, érdekes mozzanatokot.) A profán tárgyú két történeti, egy társadalmi, a töredékes farsangi és a pásztorjáték ismertetése is szűkre szabott. Sajnáljuk, hogy a területi korlátok ennyire megkötötték a szerző kezét. Másrészt viszont annál nagyobb érdeklődéssel, felcsigázott kíváncsisággal várjuk az eddig ismeretlen ferences színjátékok szövegének publikálását.

VARGA IMRE

Az iskolai színjáték és a népi dramatikushagyományok. Szerk. PINTÉR Márta Zsuzsanna – KILIÁN István. Ethnica. Debrecen, 1993. 204 p.

1991 októberében került sor – az MTA Irodalomtudományi Intézete 18. századi osztályának, a Magyar Színházi Intézetnek, az ELTE Tanárképző Főiskolai Kara Magyar Irodalmi Tanszékének és a Dobó István Vármúzeumnak a szervezésében – a második noszvajai iskoladráma-konferenciára. A konferencia anyaga 1993-ban kötetbe gyűjtve is megjelent, Pintér Márta Zsuzsanna és Kilián István szerkesztésében. A kötet, az előszót jegyző Hopp Lajos megfogalmazása szerint, arra keresi a választ, hogy „milyen helyet foglalt el a magyarországi iskolai színjáték az egymást váltó korok társadalmának és művelődéstörténetének európai összefüggéseiben, illetve mennyire tisztázódott fejlődéstörténeti szerepe a magyar nyelvű világi színjátszás és nemzeti drámairodalom kibontakozásában” (5).

Kilián István az iskoladráma-kutatás feladatainak szenteli bevezető tanulmányát. Azt az álláspontot erősíti meg, amely szerint „a XVII–XVIII. századi magyar drámatörténet értékeinek teljes feltáráshoz komplex módszerekre van szükségünk, azaz a színházi előadást érintő művészeti ágak minden kutatójának fel kell a területet mérni” (7). Ez azért is fontos, mert valószínű, hogy „az aprólékos feldolgozás után, újabb kategóriákat is lehetne találni” az iskolai színjátékok rendszerezésére (10).

A kötet hozadéka éppen a feltett kérdések és a megfogalmazott válaszok sokféleségében ragadható meg.

Pintér Márta Zsuzsanna az utóbbi időben előkerült 17–18. századi kéziratok poétikai jegyzetekben fellelhető, rövidebb-hosszabb terjedelmű drámaelméleti fejezeteket veszi szemügyre, megállapítva, hogy ezek „viszonylag ritkán tanúskodnak a friss, kortársi irodalom ismeretéről” (18). Knapp Éva és Tüskés Gábor Esterházy Pálnak és az iskolai színjátszásnak a kapcsolatait méri fel, fülönös figyelemmel Esterháznak az iskolai színjátszást folyamatosan támogató tevékenységére, valamint a Nagyszombatban és Sopronban „közel száz éven át folyamatosan tekinthető” alapítványi színelőadásokra (27). Sepsi Andrea a közjáték műfaji jellemzőinek megragadására törekedve a főjáték és a közjáték dramaturgiai összefüggését tételezi; ennek tényezői szerint: „a tartalmi-eszmei-logikai kapcsolat, az esetleges azonos szereplők előfordulása a fődarabban és a közjátékban, a közjáték gyakori felvonásközi helye és néhány közjáték komoly témája” (54). Kiss Katalin Plautus *Mostellariájának* a 18. század második feléből ismert változatait mérlegeli, s jut arra a megállapításra, hogy a legkorábbi magyar Plautus-fordítás „egyenben az első Molière-fordítás is”, amennyiben „Plautus és Molière legsikerültebb fordulatait” ötvözi (64). Berecz Ágnes a minorita iskoladramák értékorientációs elemzésére tesz kísérletet.

A következő tanulmánycsoport szerzői egyes darabokat ismertetnek, illetve elemeznek: Tóth Péter az 1699 és 1703 között készült, cselekményével és megírásának módjával a korabeli művek közül kimagasló, *Colloquium* című, hitvaszerű iskoladramát; János István a *Thetis és Lyaeus* című vetélkedést, amelynek 1739. évi előadásáról újonnan előkerült szöveg tanúskodik; Demeter Júlia Nagy Györgynek a theatrum mundi sajátosságaival jellemezhető két darabját, amelyek „a 18. század Csonkai legérdekesebb, legegységibb” drámaíróját sejtetik (87); Várhelyi Ilona az *Evander és Alcimna* című pásztorjáték 1795-ből fennmaradt szövegét. Ludányi Mária a kolozsvári Unitárius Kollégiumban a 18. század utolsó negyedében újáteremtődő nyilvános játékok közül a „Tündéres játék” tündér motívumát, Vizi Mária egy 18. századi szlovák nyelvű betlehemesnek és a gyöngyösi pásztorismének a kapcsolatát vizsgálja.

Szabó Ferenc S. J. arra a szerepre hívja fel a figyelmet Jean-Marie Valentin monográfiái nyomán, amelyet a jezsuiták kiképzésében és apostolkodásában Szent Ignác Lelkigyakorlatai töltenek be; amint a szerző hangsúlyozza: „Szent Ignác általában ajánlja az elmékedés elején a helyzetképalkotást: egyrészt, hogy figyelmünket rögzítsük (pl. egy evangéliumi jelenet szemlélve), másrészt, hogy próbáljunk valóban jelen lenni az eseménynél (pl. Jézus születésénél), mintegy részt venni az üdvösség drámájában” (123). Szilágyi András a „soproni jezsuita színpadképek” kapcsán a barokk hősi ideál képi megjelenítésének változatait értelmezi. Varga Imre a magyarországi iskolai színjátszás elvilágiasodásának a folyamatát vizsgálva megállapítja, hogy a 17. század közepe táján „ittott megjelenő közjátéki mozzanatok, majd a farsangi előadások” után „a mulattatás, a szórakoztatás csak a 18. század közepe táján, a 18. század második felében válik érzékelhető szándékká” (138). Kerényi Ferenc az iskolai színjátszásnak a magyar hivatásos színészetre gyakorolt hatásáról értekezik, megrajzolva „néhány színjátékelem fejlődés-vonalát” (143).

Balázs Géza egy 1796. évi iskoladramának, Nagy István *Lakodalmi játéka*nak a folklórlingvisztikai elemzését végzi el, „a cselekmény funkciójával” összhangban álló két fő nyelvi pillérre mutatva rá: az egymással szembeállított „művelt, kollégiumi” nyelvre és a népnyelvre (154). Szabó Péter az erdélyi fejedelmek menyegzőinek dramaturgiáját tárja fel. Kríza Ildikó azt vizsgálja, mennyire élt Horváth Ádám *A tétényi leány* című, a közköltészetből merítő vígjátékában „a néphagyomány adottságaival, és vált műve újabb támponttá az alakuló színhagyományban” (170). Barabás László a székely Sövidék farsangbúcsúztató játékeit mutatja be, mintegy példázva azt, hogy „létezett egy olyan szintű és belső fejlődésű színjátéktípus, amely elsősorban a népi halottsiratás és búcsúztatás paródiája” (188). Végül Zsók Béla a Hunyad vármegyébe telepedett bukovinai székelyek karácsonyi katonajátékának szövegváltozatait ismerteti.

Kerényi Ferenc a kötetben szereplő tanulmányát a következő megállapítással zárja: „noha az egyes színjátékelemek ismert hagyományteremtő befolyásáról ismereteink nem egyenletesek, sőt helyenként csak a hipotézis és a szakszerű kérdés szintjéig jutottunk el, kétségkívül a magyar

művelődéstörténet egyik fővonulatáról van szó” (148). Ez a megállapítás az iskolai színháték és a népi dramatikus hagyományok kérdéseivel foglalkozó kötet egészének további kutatásokra ösztönző végkövetkeztetése is lehetne.

MÓZES HUBA

Rejtő István: Mikszáthiáda. — Cikk, tanulmányok. Budapest, 1992. 384 p. — (A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának közleményei 20. [95])

Huszonkét kötetet jegyzett Rejtő István Mikszáth Kálmán műveinek kritikai kiadásából. Elsősorban az 1882–1890 közötti évek novelláit és publicisztikáját gondozta, szerkesztette. E filológiai-textológiai munkásságból keletkezett a Mikszáthiáda. Egyben kívánta látni a szerző évtizedeket átfogó tevékenységének eredményét.

Mint a gyűjtemény lelőhely-mutatója jelzi, néhány nagyobb tanulmánytól eltekintve, a legtöbb írás a kritikai kiadás kötetének keletkezéstörténeti jegyzete. S az e kiadásokra szükségszerűen jellemző szűkszavúságon sem változtatott Rejtő István, mikor az önálló kötetbe emelte őket. Csak hogy míg a Mikszáth kritikai kötetek jegyzetparátusa az író elbeszéléséhez, karcolatához, tárcájához természetesen rendeződik mellé, adatszerűen eligazító, tájékoztató jelleggel, e gyűjtemény viszont hiányérzetet támaszt, mert a szövegközlés jegyzetét a szöveg nélkül olvassuk.

De ha ki is szakította a szerző eredeti helyükről a jegyzeteket, egymásután való olvasásuk mégis jelent számunkra valami többletet, ami végül igazolja az együttes kiadásukat. A Mikszáthiáda újra felhívja a figyelmünket arra, hogy a napi sajtó szorításában dolgozó író milyen sokféle forrásból dolgozott. A keletkezéstörténeti írásokból láthatjuk, miképp alakul ki Mikszáth kezén, válik élővé, kerek történeté a história, az adoma, az olvasmány, a saját megfigyelés a mindennapi élet és a politika mindennapjaiból.

Bővebben kifejtett, noha ugyancsak a kritikai kiadás jegyzete, Mikszáth sokat vitatott *Jókai Mór élete és kora* című életrajzi regénye létrejöttének és forrásainak, sőt a mű fogadtatásának részletes bemutatása is, ami túlmege a kritikai kiadás szükségelte eligazításon. Izgalmas vezető e nem hibátlan műhöz, bár azóta sem készült sokkal jobb Jókai megértéséhez.

Önálló tanulmányként jelent meg először *A Noszty fiú esete Tóth Marival* című regény genezisének története. Egy kuriózum jellegű napihír adott indítást Mikszáthnak a benne forró dzsentribírálat megírására. A mű folytatásokban jelent meg. Rejtő pedig gondosan föltárja, hogy az író kezdetben még egyáltalán nem tisztázta önmagában a regény teljes karakterét, ilyképpen végső formáját csak a kötetben való megjelenéskor kapta meg a mű.

Mindent egybevetve, ha első pillanatban némi kétségekkel is kezdtük lapozni a kötetet, az elmélyült olvasás meghozta a fölismerést, minden kifogás ellenére is azt véljük, mennyi továbbgondolásra való témát kínál a szerző így, összeszedett írásainak egészével Mikszáth-kutató utódainak!

NEMESKÉRI ERIKA

Marinelli-König, Gertrude: Polen und Ruthenen in den Wiener Zeitschriften des Vormärz. Wien, 1992. Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften. 638.

Az orosz irodalom és tudományosság bécsi visszhangjának bibliográfiai felmérése után került sor a „polonica”- és „ruthenica”-anyag bécsi recepciójának bibliográfiai regisztrálására. Az 1805–1848 közötti periódust öleli föl a gyűjtés (a záró évszám vitathatatlan, a kezdő évszám vitatható), amely — a belső címlap tanúbizonyosága szerint — a folyóiratokon kívül az almanachokat is bevonja a gyűjtés körébe, és végső célul az alcímként jelölt „kísérlet” demonstrálására vállalkozik: *Versuch einer kritischen Bestandaufnahme der Beiträge über Galizien, die Bukowina und das polnische Geistesleben insgesamt*. Már az alcím jelzi az anyag sokszempontú heterogenitását. Ha az államjogi szempontot érvényesítjük: a Lengyelországot felosztó három hatalom (Habsburg Monarchia, Poroszország, Oroszország) „szellemi életében” számottevő szerephez jutó „slavicá”-ról van szó; ha tekintettel vagyunk egy, ebben a korban virtuális, Lengyelország létére, akkor egy soknemzetiségű állam kulturális helyzetéről beszélhetünk (a kifejezetten lengyel mellett ukrán, ruszin, litván, kasub, német műveket, személyiségeket emlegethetnénk); továbbá: erősen kétséges, hogy a „judaica” nemzetiségi avagy vallási hovatartozást jelöl ebben a korban.

Mindezekkel a problémákkal a bibliográfiát összeállító Gertrude Marinelli-König is tisztában van, miként a kötet elé írt tájékoztató írása tanúsítja. Talán csak egy tényezőt lehetett volna erőteljesebben hangsúlyozni: a nyelvi nacionalizmus első időszakáról van szó, a „polonus”-tudatba ekkor még beleélheti magát az ukránul (ruszinul) vagy a németül beszélő – író szerző is, nem is szólva a litvánokról. Más számított ekkor a szépirodalom nyelvének, más a tudományának (a latin nyelv még nem halt el teljesen ebben a korban), bizonyos társadalmi körökben más volt (a német vagy a francia) a presztízsnyelv.

Az átnézett folyóiratok száma 49, ha az egyes folyóiratok címváltozatait is tekintetbe vesszük; ehhez Franz Sartorinak és Johann v.[on] Csaplovicsnak egy kiadványa járul. Hiányérzetünk nemigen adódik; ám, ha a belső címlap eligazítását komolyan vesszük, a *Taschenbuch für die vaterländische Geschichte* című kiadványt is átnézésre-feldolgozásra méltónak tartjuk. A hírlapok-folyóiratok jegyzékében egyetlen következetlenségre bukkantunk; a *Vaterländische Blätter* évszámait: 1808–1820, viszont az *Erneuerte Vaterländische Blätter* évszámaként 1815–1820 van föltüntetve, mintha két, párhuzamosan egymás mellett futó folyóiratról lenne szó. Jóllehet már a folyóirat címeiből kitetszik, hogy az egyik a másiknak folytatása. A többi esetben ettől eltérő eljárással él a kötet összeállítója. Ugyancsak feltűnő, hogy a keves számban előforduló magyar személynevekben mennyi a hiba, míg a szláv tulajdonneveket hibátlanul, minden esetben a mellékjeleket jól feltüntetve közli a kötet. Nyilvánvaló, hogy a Teleki és Telecki ugyanazt a családot jelöli (Teleki a helyes névírás), a 321. lapon Szechényinek írt Széchényi ugyanaz a Széchényi Ferenc (a Magyar Nemzeti Múzeum és Könyvtára megalapítója), aki a 324. lapon szerepel, ugyanaz az 505. lapon található *Széchényi* (itt viszont Festeticsnek van Festetics írva). Amennyiben az eredeti lelőhelyen rossz a névírás, a valamennyi névalakot feltüntető névmutatóban kellett volna erre utalni. Nem hiszem, hogy Bécsben nem találhatott volna a kiadó olyan magyarul olvasó szakembert, aki a korrektúrában kisegítette volna a szlavista szerzőnőt.

A kötet az apró és még szaporítható hibák ellenére rendkívül hasznos, jó áttekintést ad arról, mit

ismerhetett meg közvetlenül a bécsi olvasó a lengyel(országi) irodalmi-kulturális anyagból. Annál is inkább fontos ez, mivel a „lengyel” tényező rendkívüli jelentőséghez jut a Vormärzben, és nemcsak a bécsi, hanem a magyar vagy a cseh olvasó is sokat merített a bécsi folyóiratokból.

FRIED ISTVÁN

Die Wiener Tageszeitungen. Eine Dokumentation. Bd. 3: 1918–1938. Hrsg. Gabriele MELISCHEK, Josef SEETHALER. Frankfurt am Main–Berlin–Bern–New York–Paris–Wien, 1992. Peter LANG. 263. p.

Az Osztrák Tudományos Akadémia keretén belül 1991. július 1. óta működő történeti sajtódokumentációs iroda céljairól és az itt felállított adatbázis felhasználási módjairól közzöltünk már beszámolót a Magyar Könyvszemle 1991. 1–2. számában. Most az ezen az adatbázison alapuló, 1911. XI. 12. és 1938. III. 11. között Bécsben megjelenő napilapok adatait tartalmazó sajtóbibliográfia is napvilágot látott.

A kötet egy öt részesre tervezett sorozat tagja, mely az 1848 és 1945 között megjelent bécsi napilapokat kívánja feltárni és a további tudományos kutatás számára hozzáférhetővé tenni. A kiadvány a magyar kutatók számára is igen hasznos segítséget nyújt, hiszen egyre több az ösztöndíjas utazási lehetőség, szaporodnak az osztrák–magyar közös múltra irányuló kutatási programok, s az előzetes tájékozódást nagy mértékben segíti majd, hogy a jelentősebb bécsi könyvtárak állománya legalább a napilapok tekintetében áttekinthető lesz.

A napilap meghatározásához a szerzők Walter Schütz definícióját veszik át az Ernst Dovifat-féle *Handbuch der Publizistik* (Bd. 3. Teil 2. Berlin, 1969) c. segédkönyvből, mely szerint a napilap olyan aktuális és általános, vagyis tematikailag nem behatárolt híradást szolgáló orgánus, amely legalább hetente kétszer jelenik meg. A korszak kezdete 1918. november 12., a köztársaság alapítása, a kötet 1938. március 11-ével, az Anschluss, Ausztria német megszállásának napjával zárul.

A kötet és az adatbázis összeállító először az adatbázis felépítését, rendszerét ismertetik, majd egy kiválasztott nap példáján – vagyis, hogy milyen lapok jelentek meg ezen a napon Bécsben –

be is mutatják az adatbázisból való lekérdezés módját.

A kötet legnagyobb részét az adott időszakban Bécsben megjelenő különböző nyelvű 125 napilap adatai teszik ki. Az egyes lapokra vonatkozó primer – tehát minden az autopszia alapján magából az újságból vett információ – (cím, a címhez tartozó kiegészítő adatok, formai adatok, periodicitás, ár, impresszum adatok, nyomda) és szekunder adatok (a lap politikai iránya, példányszáma és hasonló, általában a kiadóktól vagy más forrásokból származó információk) után a könyvtári adatok következnek. A címlista hat nagy bécsi könyvtár állománya alapján készült, tartalmazza a lap jelzetét az adott könyvtárban, valamint, hogy kötött vagy kötetlen állapotban őrzik, készült-e róla mikrofilm és az esetleges melléklapok vagy utódlapok címét. Itt jegyezzük meg, hogy aki ismeri az Országos Széchényi Könyvtár ún. szolgálati katalógusát, az ne várjon az Osztrák Nemzeti Könyvtárban hasonlóan részletes nyilvántartást, mely a hiányzó számokat egészen pontosan feltünteti. Ott minden esetben csak annyi szerepel, hogy az adott év hiányos, s ezt a bibliográfia is így veszi át. Az egyes tételeket az újságok fejlődésének reprodukciója teszi egymástól jól elkülöníthetővé. Végezetül minden címhez az 1945 után megjelent szekunder irodalom felsorolása kapcsolódik.

A fűgélékben az 1918 és 1945 között Bécsben megjelenő napilapok betűrendes mutatója következik, majd az 1918 és 1945 között indult és megszűnt lapok kronológiai táblázata, végül az 1945 után megjelent, mind egyes lapokat, mind átfogó kérdéseket tárgyaló igen részletes és kitűnően összeállított bibliográfia és a névmutató zárja.

A kötetnek van hungarika vonatkozása is, a 20-as években Bécsben megjelenő emigrációs magyar napilapok pl. *Bécsi Magyar Újság*, *Vörös Újság*, *Jövő* is szerepelnek benne. Érdeklődéssel várjuk a sorozat többi tagjának megjelenését is. Kíváncsinos lenne, hogy e fontos és hézagpótló kézikönyv minél több könyvtárban hozzáférhető legyen, hiszen összefoglaló osztrák sajtótörténet hiányában (Kurt Paupié *Handbuch der österreichischen Pressegeschichte 1848–1959* című munkája, mely tematikailag ill. pártállás szerint kiválasztott lapokat tárgyal, is csak előmunkának tekinthető ezen a téren) jelenleg ez a korszak legteljesebb bibliográfiai feldolgozása.

RÓZSA MÁRIA

Dokumenta Pragensia. Číslo X/1–2. Sestavili: VÁCLAV LEDVINKA, JIŘÍ PEŠEK. Praha, 1990 [1992] Archiv hlavního města Prahy. 536 p.

„*Előmunkálatok a prágai könyves kultúra történetének megírásához*” – adhatnánk alcímül a visszaadatáltan megjelent két kötetnek. Valóban, a 35 tanulmány közül számos olyan igénnyel készült, hogy nem csupán a szűkebb témakör legújabb kutatási eredményét jelenti, hanem a megelőző szakirodalom módszeres összefoglalása is.

Ivan Hlaváček a prágai könyvkiadásnak és könyvterjesztésnek a könyvnyomtatás feltalálása előtti történetét pontosan ilyen módszeresen dolgozta fel: a prágai egyházi hierarchia, annak könyvszükséglete, a prágai kulturális intézmények fejlődése, majd a könyv- és könyvtár a prágai társadalom életében témaköröket nem elkülönített alfejezetek köré csoportosította, s azokat a tényeknek az összefoglalását sem, amelyek a másolóműhelyek tevékenységét, a társadalom egyes csoportjainak könyvgyűjtési, olvasási szokásait, illetve az egyes intézmények könyvvel kapcsolatos tevékenységét dokumentálják. Hlaváček külön kitér a könyvimport kérdésére, a könyvkiadás és a könyvkereskedelem huszitizmus előtti és utáni különbségeire. Dolgozatának második része már a mai cseh humán-tudományszervezésben kiemelkedő Hlaváček professzort mutatja be, hiszen a középkori könyvanyag katalógizálási problémáit mutatja be mind szakmai, mind szervezési oldalról.

Az azt követő írások ezt az összetett képet árnyalják egyes részeredmények felmutatásával. Az első csehországi bencés rendház a Szent György kolostor volt (973-tól). Az itt működő scriptorium történetének egy-egy fejezetét írta meg Václav Plocek, illetve Zdeňka Hledíková. Mindkét tanulmány a műhely fénykorából, a 14. század első évtizedeiből származó kéziratokat vizsgál. Plocek a zenei kéziratok európai mintáit próbálja kinyomozni, s itáliai, salzburgi és szászországi párhuzamokat fedez fel: Hledíková pedig 17, ez időből származó (Kunigunda apátnő ideje) szerkönyvet tett kutatása tárgyául, s arra az eredményre jutott, hogy létezett egy kolostori másolóiskola, amely a domonkosokkal, illetve a kanonok-kollégiummal együttműködve dolgozott. A 17-ből 16 kódex két kéz írása, de a scriptorok személyét nem tudta azonosítani. Tartalmilag is érdekesek e kódexek, hiszen a legrégebb cseh zsolttárparafraízis is egyikükben található. E tanulmányokat Jiří Pražák munkahipo-

tézise követi, amely szerint a Sztrahovon is működött egy másolóműhely a 13. században. A premontrai rendházban való másolásra utaló jeleket talált ugyanis 7 (de talán 10) kódexben.

Karel Stejskal a Cseh Nemzeti Könyvtár illuminált kódexek művészettörténeti tanulságait összegzi, de részletesen a IV. Vencel Bibliáját illumináló mester munkáival, illetve a sedletzi kolostor 13. századi Breviáriumával foglalkozik.

Jakub Vitovský tanulmánya ismét az összefoglaló munkák sorába tartozik. A brünni és a prágai 14. századi könyvkötő műhelyek párhuzamos története ez, amelyből megtudhatjuk, hogy a nagyobb múltú brünni udvari műhelyből (Vitus prépost környezete) az egyes mesterek miként jutottak el Prágába, ott is hagyományt teremtve.

Fontos kérdés, hogy az egyetem, amely könyvhasználó, de egyben könyvkiadó hely is, mikortól számít ténylegesen könyvfogyasztónak? A prágai egyetem a 14–15. században létezett könyvtárak történetének tükrében próbál e kérdésre választ találni Michal Svatoš összefoglaló írásában. Az első könyvjegyzék az alapító Károly könyvtárára – amelyet a „Károly Kollégium”-ra hagyományoz – a 14. század 70-es éveiből való. Ez a 200 kötet kezdetben csak a professzorok számára volt hozzáférhető, de a 15. század folyamán már a diákok is jogot nyertek a használatára. Vencel király „Mesterkollégium”-ának és a „Mindszentek Kollégium”-nak is volt külön gyűjteménye, de részben a használat korlátozása, részben az oktatás módja (lectura) nem engedte, hogy az oktatási-tanulási folyamat szerves része lehessen a könyvhasználat. Ez majd csak az olcsó nyomtatott könyv elterjedésével valósul meg, s nem előbb a 16. század első harmadánál.

Ahogy a könyvkötő műhelyek tekintetében Brünn járt Prága előtt, úgy a csehországi nyomdászat szempontjából Pilzen előzte meg. Míg Pilzenben már 1468-ban működött nyomda, addig a szakirodalmi hagyomány szerint Prágában csak 1487-ben jelent meg az első nyomtatott könyv. Antonin Kostlan mostani tanulmánya kettő, 1479-ben feltehetően Prágában megjelent könyv keletkezéstörténetét mutatja be (példányt ő sem talált). Adatai szerint az 1478-ban Prágába költözött bíboros érsek (előtte Pilzenben volt az udvara) a nyomdát is magával vitte, s az első kiadványok a „Missale Ecclesiae Pragensis” és egy „Agenda Pragensis” voltak. A nyomdász, egy bizonyos „Johannes”, felte-

hetően azonos Johann Kamp-pal, aki ezután mehetett Speierbe a Drach-műhelybe tudását pallérozni, s 1499-ben tért vissza Prágába.

A kötet legterjedelmesebb írása Jiří Pesek és Bedriska Wizdálková munkája: „*Id. és ifj. Johann Jičinský nyomdái (1563–1590)*” A szisztematikusan levéltári kutatás eredménye a részletes életrajzok, a termékjegyzékek, a hagyatéki inventáriumok, a nyomdai felszerelések leltárai. A nyomda is műhelyként működött ugyan, de több korszakában fuzionált a legnagyobb, Georg Nigrinus-éval. Id. Johann Jičinský 1562-ben lett prágai polgár, 1563–1568-ig 7 könyvet adott ki, s 1570-ben halt meg. Az ifj. Johann Jičinský gyámja Georg Nigrinus lett, aki átvette a nyomdát, amíg az ifjú tanulmányainak szentelte idejét Prágában (1571-ben immatrikulál). A nyomdát 1586-ban veszi vissza saját kezelésbe, s rögtön újabb 7 könyvet ad ki. Fiatalon, 1590-ben halt meg, özvegyét és fiát ismét csak Nigrinus gyámolítja, s a nyomdát is ő veszi át. A Filoxen Jičinský-nyomda profílja a lutheránus szellemiségű kiadványok (énekeskönyvek, iskolai könyvek) voltak.

Az előbb említett Georg Nigrinus spanyol nyelvű kiadványairól szól Jaroslava Kašparová írása. Nigrinus összesen mintegy 600 kiadványt jelentetett meg, ebből csupán néhány spanyol nyelvű. Érdekessége a dolognak inkább abban áll, hogy e kiadványok keletkezéstörténete kapcsán megismerhetjük egy 16. századi humanista diplomata, Juan de Borja kulturmissziós tevékenységét. Ő maga is szerző, Nigrinus kiadja egy emblémás-könyvét (*Espesas morales*), de közvetíti a spanyol politika igazolásául írott történeti munkákat (pl. Pedro Cornejos: *Historia de las civiles guerrass y rebellion de Flandres*), s ugyanígy spanyol zeneelméleti műveket is (pl. Mateo Flecha: *Libro de musica de puncto*).

Petr Daněk az 1620 előtti prágai zenei nyomtatványok kiadástörténetét írta meg e kötetben. A cseh liturgikus könyveket, az egyházi és a világi zenei műveket főként külföldön nyomták. A prágai nyomdák csak, a 16. század utolsó évtizedeiben kapcsolódtak be e tevékenységbe. A vokálpolifoniai munkák azonban csaknem kivétel nélkül Prágában jelentek meg. Az első ilyen Mikuláš Konáč munkája (1525), majd Jiří Nicolaus zeneiskolája körül keletkezett egy kiadványkör az 1560–70-es években. 1570-től csaknem valamennyi ilyen nyomtatvány Georg Nigrinus műhelyéből került

ki, s ő nyomtatta a császári udvar igényelte zenei könyveket is.

Úgy tűnik, hogy a Fehérhegy előtti időkben a megrendelésen és a patronátság-rendszeren keresztül érvényesült a könyvkiadás és a könyvkereskedelem kontrollja Csehországban, s részben a megrendelők és patronusok vették át a könyvterjesztők szerepét – hangzik Jaroslav Pánek, a prágai könyvkereskedelem történetét összefoglaló tanulmányának konklúziója. A tanulmány forrásanyaga: a Rosenberg család, az olmützi püspökök, Cseh- és Morvaország főpapjainak könyvrendelése és a hozzájuk tartozó számlák. Nagy tételben vásároltak elsősorban iskolai könyveket, katekizmusokat, szerkönyveket, diétai határozatokat, polemikus iratokat. Az iratanyag bepillantást enged abba is, milyen formában terjesztették ezeket, mert az említettek gondoskodtak a célzott terjesztésről is.

Bohumil Nuska tanulmányának alapkérdése: mikor, milyen gyakorlati tevékenység kötődött az egyes könyves szakmák elnevezéséhez? A 14. században a könyvkötők már céhbe tömörültek, de nemcsak könyvkötéssel, hanem kereskedelemmel is foglalkoztak. A 16. században különül majd el véglegesen e két szakma. A prágai könyvkiadás nagyon kevés kiadói kötetet vagy kiadói kolligátumot ismer. Ferdinánd király 1547-es, a prágai könyvnyomtatást betiltó rendelete a Nürnberg, Majna Frankfurt, Lipcse-orientált kereskedelem megerősödését, illetve a könyvkötő műhelyek elszaporodását hozta magával. Csehországon belül pedig kialakult a munkamegosztás a vidéki kiadók s a prágai kötők, kereskedők között.

A Documenta Pragensia X/2. kötete a Fehérhegytől az első Világháborúig tartó időszak könyves története. Alena Richterová a raudnitzzi Lobkowitz család levéltárában lévő könyvszámlákat vizsgálta (1673–1900), s a család szerepét, melyet a prágai könyvkiadás és kereskedelem történetében töltött be, mind nagyvásárló s patronus. A 18. század végéig nem volt favorizált nyomdász vagy kereskedő család, de a 19. században szinte kizárólag a Franz Topic céggel dolgoztattak.

Věra Smolová-Kropáčová a rézmetsző, könyvkereskedő prágai tanácsos Kaspar Zacharias Wussin (1664–1748) tevékenységét mutatja be, kitekin-téssel arra a tevékenységre, melyet a család folytatott Wussin halála után. Jaroslava Hoffmannová a prágai „hivatalos nyomdászat” jelenségét mutatja

be: a kancellária és a törvényhozó szervek privilegizált nyomdászainak helyzetét, e helyzet előnyeit és korlátait mutatja be 1492-től a 19. század végéig kevésbé alapos tanulmányban.

Zdenek Šimečeknek a 18. századi prágai könyvkereskedelem „egyes kérdéseiről” írt tanulmánya a szerény cím mellett nagyon alapos, s valóban fontos kérdéseket vet fel s válaszol meg. Bemutatja azt a szerepet, amelyet a könyvkereskedő játszott az egyre szélesedő olvasóréteg ízlésének formálásában. Ez a kereskedő réteg, amely a Monarchia előnyeit kihasználva az észak-németországi könyvtérmező Birodalmon belüli közvetítőjévé tudott válni, a prágai könyvkiadást a nemzetközi forgalomba tudta kapcsolni. Legerősebb kapcsolataik a lipcsei és a bécsi kereskedőkkel voltak, Nürnberg korábbi domináns hatása viszonylag meggyengült.

Jiří Pokorný, aki a prágai polgárság 18. századi olvasmányműveltségéről már több fontos tanulmányt írt, most a cseh könyvkultúra egyik első teoretikusát, a jezsuita Antonín Koniaszt és műveit mutatja be. Konias a 18. század első harmadában megjelent írásaiban egy olyan programot ír le, amely részletezi a könyvnek az ember életében, formálódásában, s persze formálásában betöltendő szerepét.

Valtentin Urfus az újkori szerzői jog Monarchia-beli történetét írta meg. Az angliai 1709-es copyright-törvény után a szerzői jog sok országban viták tárgya lesz. A Monarchián belül az 1755. február 11-i udvari pátens az első szabályozó jellegű rendelet (ez az egyes tudományos művek utánnyomását szabályozza). Az 1846. október 19-i pátens már 30 évre copyright-ot ad a szerzőknek, s ez örökölhető is. A század végére, a 1893. április 26-i, illetve az 1895. december 26-i törvénnyel kerül a Monarchia szinkronba az európai törvénykezéssel.

A cseh nemzeti mozgalmak és a könyvkiadás és könyvkereskedelem 19. századi történetéről több tanulmány szól: Wendel Matthias Krammer nyomdája a cseh nyelvújítási, nyelvpolási mozgalmak és a cseh irodalom pártolásának egyik központja a 18–19. század fordulóján. A nyomda és a „Ceská expedice” című lap történetét mutatja be Jan Novotný. A cseh nemzeti öntudat fejlődésében nagy szerepet játszott Tadeas Hajek 1541-ben megjelent krónikájának 35 füzetben, folytatásokban való kiadása. A bécsi Schönfeld-nyomdának a cseh nemzeti mozgalmakat segítő tevékenységét elemzi e pél-

da alapján Jaroslav Kolár. Frantisek Černý pedig a Bohumil Haase-kiadó (Prága) és a hazai patrióta közönség kapcsolatát elemzi egy olyan általános kép keretében, amely a cseh nyelvű színházi irodalom prágai megjelenését mutatja be. A Királyi Cseh Tudományos Társaság kiadványterjesztési politikája (1884–1914) is csatlakozott a nemzeti törekvésekhez. E tevékenységükről Karel Šindelář írt tanulmányt. Stanislav Balik pedig a 631 füzetben 1881–1908-ig megjelent cseh enciklopédia kiadástörténetét vázolja.

A 19. századi ipari fejlődés és a nyomdai par, a korszak nyomdai problémái a témája Zdeněk Míka, Otto Smrček, Milan Moškoř és Hanna Svatošová tanulmányainak.

Pravoslav Kneidl és Eva Rysavá egy hazánkban még nem kutatott [ha egyáltalán létező] nyomtatványtípus 18. illetve 19. századi kiadástörténetét mutatja be. A „Bänkellied”-ről, illetve a „Krämerlied”-ről van szó, amely napjainban Németországban ismét terjedőben van. Ezek a többnyire egylapos nyomtatványok általában aktuálpolitikai eseményekről, botrányokról, érdekes esetekről szóltak. Kocsmákban, falvak központjaiban tüzték ki őket, s valaki olvasni tudó előadta, elénekelt a körébe gyűlőknek a történetet. A tanul-

mányok bemutatják e nyomtatványtípus árusítási szokásait, fogyasztói körét, s bemutatják azokat a nyomdászokat, akik ilyeneket adtak ki.

A prágai zsidó könyvkiadást két tanulmány mutatja be: Jiří Kudela a 16. századtól kezdődően, de a 18–19. századra is koncentrálva ad átfogó képet, statisztikákkal. Helena Krejčová pedig a Siegfried Kapper Tudományos Társaság (a Cseh-Zsidó Tudományos Társaság) kiadói tevékenységét az 1881–1938-ig terjedő időszakban rajzolja meg.

Az augsburgi Allgemeine Zeitung Közép-Európa legismertebb napilapja volt a 19. század első felében. Jiří Koralka azt vizsgálta, hogy a prágai szépirodalmi könyvtermés milyen visszhangra talált ezen újság recenziós rovatában.

Miroslava Hejnová elméleti tanulmányt írt az aukciókatalógusok könyvtártörténeti forrásértékéről, František Holec pedig a kötet záró tanulmányában az 1945. május 8-án elégett, akkor 100.000 kötetes, 1801-ben alapított Prága Város Levéltára Könyvtárának történetét írta meg. E gyűjtemény a leggazdagabb Prága helytörténeti kincsesár is volt egyben.

MONOK ISTVÁN

A kiadásért felel az Argumentum Kiadó igazgatója

Szedte az Argumentum Kft.

Megjelent 10,368 A/5 ív terjedelemben

HU ISSN 0025–0171

Nyomta az Argumentum Kiadó nyomdaüzeme

Felelős vezető: Marinescu Miklós

Számítógépes szerkesztés: Köves Gabriella

TARTALOM

<i>Körmendy Kinga</i> : A 14–15. századi bolognai egyetem könyvkultúrájának egy magyar vonatkozása kódexe	1
<i>Jankovics József</i> – <i>Monok István</i> : Dudith András könyvtára	16
<i>Barlay Ö. Szabolcs</i> : A Kolozsvári Disputa 31 tézise	28
<i>Fried István</i> : Magyar hírlapi kísérlet Lipcsében (1843/44)	41
<i>Pomogáts Béla</i> : A kolozsvári Napkelet (1920–1922)	56

KÖZLEMÉNYEK

<i>Borsa Gedeon</i> : Nyomatott tudósítás az 1514. évi magyarországi parasztháborúról	62
<i>Szelestei N. László</i> : Oláh Miklós könyvkölcsönzéséről	66
<i>Gömöri György</i> : Egy boroszlói humanista magyar tárgyú költeményei	68
<i>Heltai János</i> : Még egyszer Apáczai „ismeretlen munkájáról”	74
<i>Németh S. Katalin</i> : Sigmund von Birken magyar kapcsolatai	78
<i>Boros István</i> : Guillelmus de Moerbeke Arisztotelész-fordítása	82
<i>Marczell Péter</i> : Körösi Csoma göttingeni olvasmányai	83
<i>Nagy Erzsébet</i> : Szerkeszthette-e Somogyi Károly A magyar korona országaihoz tartozó római katolikus papság és szerzetesrendek egyetemes névtárát?	87
<i>Fehér Katalin</i> : Beély Fidél és az első magyar pedagógiai bibliográfia	88
<i>Somkuti Gabriella</i> : A Széchenyi Könyvtár kísérlete a Zrínyi-könyvtár megvételére 1891-ben ..	93

FIGYELŐ

<i>Rozsondai Marianne</i> : Csapodiné Gárdonyi Klára (1911–1993)	98
<i>Kókay György</i> : Kétszáz éves az Egri Főegyházmegyei Könyvtár	99
(–y): Gulyás Pál emlékülés	100
<i>Földvári Sándor</i> : Hodinka Antal emlékkonferencia Nyíregyházán	100

SZEMLE

Gondolatok a könyvtárban. Thoughts in the Library. Köszöntjük Rózsa Györgyöt 70. születésnapja alkalmából. Bp. 1992. (<i>Sebestyén György</i>)	102
Mittelalterliche lateinische Handschriftenfragmente in Esztergom. Hrsg. Vizkelety András. Bp. 1993. (<i>Erdő Péter</i>)	103
Csapodi Csaba – Csapodiné Gárdonyi Klára: Bibliotheca Hungarica I–II. Bp. 1988–1993. (<i>Madas Edit</i>)	105
Pavercsik Ilona: A kassai könyvek útja a nyomdától az olvasóig. Bp. 1992. (<i>Szelestei N. László</i>)	106
Pintér Márta Zsuzsanna: Ferences iskolai színjátszás a XVIII. században. (<i>Varga Imre</i>)	107
Az iskolai színjáték és a népi dramatikus hagyományok. Debrecen, 1993. (<i>Mózes Huba</i>)	109
Rejtő István: Mikszáthiada. Cikk, tanulmányok. Bp. 1992. (<i>Nemeskéri Erika</i>)	111
Marinelli-König, Gertrude: Polen und Ruthenen in den Wiener Zeitschriften des Vormärz. Wien, 1992. (<i>Fried István</i>)	111
Die Wiener Tageszeitungen. Bd. 3. Frankfurt am Main etc. 1992. (<i>Rózsa Mária</i>)	112
Documenta Pragensia. Cisko X/1–2. Praha, (1992) (<i>Monok István</i>)	113

SOMMAIRE

<i>Körmendy, Kinga</i> : Un codex ayant un rapport hongrois de la culture de livres de l'Université de Bologne aux XIV ^e -XV ^e siècles	1
<i>Jankovich, József—Monok, István</i> : La bibliothèque d'András Dudith	16
<i>Barlay, Ö. Szabolcs</i> : Les 31 thèses de la Dispute de Kolozsvár	38
<i>Fried, István</i> : Un essai de journal hongrois à Leipsic (1843-1844)	41
<i>Pomogáts, Béla</i> : La revue Napkelet de Kolozsvár (1920-1922)	56

CONTRIBUTIONS HISTORIQUES

<i>Borsa, Gedeon</i> : Un rapport imprimé sur la guerre des paysans de Hongrie en 1514	62
<i>Szelestei, N. László</i> : Sur un prêt de livre de Miklós Oláh	66
<i>Gömöri, György</i> : Les poèmes ayant un sujet hongrois d'un humaniste de Breslau (Wrocław) ..	68
<i>Heltai, János</i> : Encore une fois sur un „ouvrage inconnu” d'Apáczai	74
<i>Németh, S. Katalin</i> : Les relations hongroises de Sigmund von Birken	78
<i>Boros, István</i> : La traduction d'Aristote de Guillelmus de Moerbeke	82
<i>Marczell, Péter</i> : Les lectures de Goettingue de Körösi Csoma	83
<i>Nagy, Erzsébet</i> : Est-e que Károly Somogyi pouvait être le rédacteur de l'ouvrage „Registre nominal général du clergé catholique romain et des ordres religieux appartenant aux pays de la couronne hongroise”?	87
<i>Fehér, Katalin</i> : Beély Fidéi et la première bibliographie de pédagogie hongroise	88
<i>Somkuti, Gabriella</i> : La tentative de la Bibliothèque Nationale Széchényi d'acheter la Bibliothèque Zrínyi en 1891	93

CHRONIQUE

<i>Rozsondai, Marianne</i> : Csapodiné Gárdonyi Klára (1911-1993)	98
<i>Kókay, György</i> : La Bibliothèque de l'Archidiocèse d'Eger a 200 ans	99
-y: Une séance en commémoration de Pál Gulyás à Pécs	100
<i>Földvári, Sándor</i> : Une conférence en commémoration d'Antal Hodinka à Nyíregyháza	100

REVUE

Réflexions dans la bibliothèque. Thoughts in the Library. (Hommage à György Rózsa à l'occasion de son 70 ^e anniversaire.) Bp. 1992. (<i>Sebestyén, György</i>)	102
Mittelalterliche lateinische Handschriftenfragmente in Esztergom. Hrsg. von András Vizkelety. Bp. 1993. (<i>Erdő, Péter</i>)	103
Csapodi Csaba — Csapodiné Gárdonyi Klára: Bibliotheca Hungarica I-II. Bp. 1988-1993. (<i>Madas, Edit</i>)	105
Pavercsik, Ilona: La route des livres de Kassa de l'imprimerie aux lecteurs. Bp. 1992. (<i>Szelestei, N. László</i>)	106
Pintér, Márta Zsuzsanna: L'art dramatique aux écoles franciscaines au XVIII ^e siècle. (<i>Varga, Imre</i>)	107
L'art dramatique aux écoles et les traditions dramatiques populaires. Debrecen, 1991. (<i>Mózes, Huba</i>)	109
Rejtő, István: Mikszáthiada. Articles et études. Bp. 1992. (<i>Nemeskéri, Erika</i>)	113
Marinelli-König, Gertrude: Polen und Ruthenen in den Wiener Zeitschriften des Vormärz. Wien, 1992. (<i>Fried, István</i>)	111
Die Wiener Tageszeitungen. Bd. 3. Frankfurt am Main etc. 1992. (<i>Rózsa, Mária</i>)	112
Documenta Pragensia. C. X/1-2. Praha, (1992.) (<i>Monok, István</i>)	115